

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

วิถีชีวิตของมนุษย์ได้เริ่มเปลี่ยนแปลงไปจากเดิมอย่างรวดเร็ว หลังจากที่มีการปฏิวัติอุตสาหกรรมขึ้นใหม่ พฤติกรรมที่เห็นได้ชัดเจน คือ การแสวงหา และการนำทรัพยากรธรรมชาติมาใช้ เพื่อผลิตเป็นสินค้าออกไปขายทั้งในประเทศและต่างประเทศ การกระทำดังกล่าวส่งผลให้การดำเนินชีวิตของคนจำนวนมากเปลี่ยนแปลงไปด้วย กล่าวคือ จากการใช้ชีวิตแบบเกษตรกรรม เปลี่ยนมาเป็นการใช้ชีวิตแบบอุตสาหกรรม ขณะเดียวกันได้เกิดการอพยพแรงงานจากชนบทเข้าสู่เมือง ซึ่งส่งผลกระทบต่อความเป็นครอบครัว และนำไปสู่การเกิดปัญหาทางด้านอื่นๆ ตามมาอีกมากมาย

ในบรรดาทรัพยากรธรรมชาติที่มนุษย์นำมาใช้ประโยชน์ เพื่ออำนวยความสะดวกสบาย และใช้เป็นส่วนประกอบสำคัญในกานผลิตสินค้าทางเศรษฐกิจ ตลอดจนสิ่งอำนวยความสะดวกนานัปการนั้น น้ำ นับเป็นทรัพยากรธรรมชาติปัจจัยหนึ่ง ที่สำคัญยิ่งต่อชีวิตมนุษย์ สัตว์ จะเห็นได้ว่าในสมัยโบราณชุมชนมักจะก่อตั้งขึ้นใกล้กับบริเวณแหล่งน้ำ เช่น ที่ริมแม่น้ำสายใหญ่ หรือริมทะเลสาบ ซึ่ง คน พืช สัตว์ ได้อาศัยแหล่งน้ำนั้นในการเจริญเติบโตและยังชีพ ดังจะเห็นได้ว่า มีการนำพลังงานจากน้ำมาผลิตเป็นกระแสไฟฟ้า ตลอดจนการจัดสรรเพื่อผันน้ำไปตามลุ่มน้ำและลำคลองส่งน้ำก่อนนำไปสู่พื้นที่เกษตรกรรม เป็นการช่วยเพิ่มผลผลิตทางการเกษตรโดยตรง

ในอดีตเมื่อพิจารณาโดยภาพรวมแล้วประเทศไทยมีทรัพยากรน้ำที่อุดมสมบูรณ์ โดยเฉพาะในช่วงฤดูฝน ปัญหาจึงมีอยู่ว่า จะสามารถรักษาปริมาณน้ำที่มีอยู่เป็นจำนวนมากในฤดูฝนให้คงอยู่ในแหล่งน้ำธรรมชาติ และแหล่งเก็บน้ำที่มนุษย์สร้างขึ้นมา เพื่อไว้ใช้ประโยชน์ตลอดปีได้อย่างไร จากสภาพเศรษฐกิจที่เปลี่ยนแปลงไปทำให้คนในรุ่นหลังๆ ใช้น้ำกันอย่างอิสระ โดยไม่คำนึงถึงผลกระทบต่อสภาพของน้ำที่จะตามมา ดังนั้นจึงเกิดปัญหาเพิ่มขึ้นอีกหลายประการภายในไม่กี่ปีที่ผ่านมา นับตั้งแต่ปัญหาการขาดน้ำ ปัญหาอุทกภัย ปัญหามลพิษทางน้ำ และปัญหาการแก่งแย่งทรัพยากรน้ำ ซึ่งความรุนแรงของแต่ละปัญหาเกือบจะไม่ต่างกันเลย

สำหรับปัญหาประการแรก คือ ปัญหาการขาดแคลนน้ำนั้น ได้ทวีความรุนแรงขึ้นทุกปี และความเสียหายที่เกิดขึ้นได้ส่งผลกระทบต่อเศรษฐกิจ โดยเฉพาะภาคเกษตรกรรม ซึ่งต้องอาศัยน้ำเป็นวัตถุดิบที่สำคัญในการเพาะปลูก

ปัญหาที่เกิดขึ้นต่อเนื่องมาจากน้ำ คือ ปัญหาอุทกภัย ซึ่งเกิดขึ้นหลังจากที่มีฝนตกหนัก ต่อเนื่องกันเป็นเวลานาน อุทกภัยขนาดใหญ่ที่เกิดขึ้นบ่อยครั้งได้นำมาซึ่งความเสียหายให้แก่ชีวิตและทรัพย์สินจำนวนมากเป็นประจำทุกปี อีกทั้งยังมีแนวโน้มเพิ่มมากขึ้น จากสาเหตุการลดลงของพื้นที่ป่าบริเวณป่าต้นน้ำ เพราะการบุกรุกทำลายความสามารถในการเก็บกักน้ำและการชะลอการไหลบ่าของน้ำลงด้วย ดังนั้นเมื่อฝนตกในปริมาณมากน้ำจึงไหลบ่าอย่างรวดเร็วท่วมพื้นที่การเกษตร ทำให้เกิดอันตรายต่อชีวิตและทรัพย์สิน

มลภาวะทางน้ำ เป็นอีกปัญหาหนึ่งที่เกิดจากการเสื่อมลงของคุณภาพน้ำ อันเป็นผลมาจากการปล่อยน้ำเสียของคนในชุมชน และของโรงงานอุตสาหกรรมที่ตั้งอยู่ใกล้แหล่งชุมชน ซึ่งเป็นการทำให้ปริมาณน้ำที่มีอยู่อย่างจำกัด มีปริมาณไม่เพียงพอแก่ความต้องการในการใช้

ปัญหาประการสุดท้าย คือ ปัญหาการแย่งชิงทรัพยากรน้ำ ปัญหานี้ได้เพิ่มมากขึ้นในระยะเวลาที่ทศวรรษที่ผ่านมา เนื่องจากระบบเศรษฐกิจของประเทศเติบโตอย่างรวดเร็ว และการขาดการวางแผนและการควบคุมการใช้น้ำอย่างเหมาะสม

การจะแก้ไขปัญหาเหล่านี้ต้องอาศัยการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำที่มีประสิทธิภาพซึ่งในปัจจุบันได้มุ่งไปที่การนำน้ำที่มีอยู่มาใช้ให้เกิดประโยชน์สูงสุด รวมทั้งการพัฒนาและการจัดหาทรัพยากรน้ำมาเพิ่มเติม

การจัดการเรื่องน้ำ เป็นวิทยาการอย่างหนึ่งที่สำคัญที่จะช่วยสนับสนุนให้เป้าหมายของความพยายามในการเพิ่มผลผลิตทางด้านเกษตรกรรมให้บรรลุผลสำเร็จ การปฏิบัติเกี่ยวกับการจัดการน้ำที่ถูกต้องและเหมาะสมกับ สภาพลมฟ้าอากาศ สภาพดิน ชนิดของพืช และปริมาณน้ำต้นทุนที่มีอยู่ เป็นสิ่งที่ทำได้ไม่ยากนัก เพราะมีปัจจัยสำคัญต่างๆ จำนวนมากที่จะต้องนำมาพิจารณาประกอบ ปัจจัยต่างๆ ที่สำคัญหลายอย่างมักจะผันแปรไปตามอิทธิพลของธรรมชาติ บางครั้งก็สามารถควบคุมได้ บางครั้งก็ไม่สามารถควบคุมได้ ดังเช่น ภาวะความแห้งแล้งหรืออุทกภัยซึ่งมักแปรผันไปตามธรรมชาติ และเป็นเรื่องยากที่จะพยากรณ์ได้ว่าจะเกิดขึ้นเมื่อใด และมีความรุนแรงมากน้อยเพียงใด อิทธิพลของธรรมชาติดังกล่าวย่อมเป็นสาเหตุสำคัญของการสูญเสียต่อการผลิตและพลอยทำให้กระทบกระเทือนต่อฐานะเศรษฐกิจของประเทศ ซึ่งจำเป็นต้องพึ่งผลผลิตทางการเกษตรเป็นสำคัญ

แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 8 (พ.ศ. 2540-2544) ได้กำหนดแผนการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เพื่อให้ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเป็นปัจจัยเกื้อหนุนการดำรงชีวิตและการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง มีวัตถุประสงค์ 2 ประการ คือ 1) เพื่อให้มีการใช้ทรัพยากรธรรมชาติควบคู่ไปกับการฟื้นฟูบูรณะให้ทรัพยากรธรรมชาติอุดมสมบูรณ์ รวมทั้งควบคุมรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมให้สามารถสนับสนุนการพัฒนาด้านเศรษฐกิจและคุณภาพชีวิตได้อย่างยั่งยืน และ 2) เพื่อให้การจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมไปอย่างมีประสิทธิภาพเกิดความ

สมดุลทั้งทางด้านระบบนิเวศวิทยาและสภาพแวดล้อม โดยการใช้ความร่วมมือจากหลายฝ่ายและเพื่อให้ประชาชนในท้องถิ่นมีส่วนร่วมมากขึ้นในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและดูแลรักษาสภาพแวดล้อมในท้องถิ่นของตนเองด้วยการสนับสนุนจากภาครัฐบาล นักวิชาการ องค์กรพัฒนาเอกชน องค์กรพัฒนาธุรกิจ

บ้านหนองผ้าขาวเป็นหมู่บ้านที่มีลักษณะภูมิประเทศเป็นพื้นที่ราบ โดยมีภูเขาล้อมรอบพื้นที่ร้อยละ 90 ของพื้นที่ทั้งหมดของหมู่บ้านเป็นพื้นที่เกษตรกรรม ประกอบด้วย ประชากรจำนวน 162 ครัวเรือน (สำมะโนประชากร, 2548) พืชที่เกษตรกรนิยมปลูกคือ ข้าว หอม พริก ลำไย มะม่วง เป็นต้น ประชากรร้อยละ 70 ของประชากรทั้งหมดทำการเกษตรกรรม แหล่งน้ำที่ใช้ในการเกษตรกรรมส่วนใหญ่มาจาก แม่น้ำปิง ระยะทางจากแม่น้ำปิงไปยังพื้นที่เกษตรกรรมมีระยะทางประมาณ 500 เมตร และพื้นที่ที่อยู่ไกลที่สุดอยู่ห่างจากแม่น้ำปิงประมาณ 1 กิโลเมตร จากที่ผ่านมาประชากรในพื้นที่นี้ประสบปัญหาขาดแคลนปริมาณน้ำในแม่น้ำไม่เพียงพอต่อการทำเกษตรกรรม ทำให้เกิดปัญหาการแย่งชิงน้ำระหว่างผู้ที่อยู่ต้นน้ำกับผู้ที่อยู่ท้ายน้ำ เกษตรกรที่อยู่ต้นน้ำสามารถสูบน้ำจากแม่น้ำปิงได้อย่างเต็มที่ โดยที่พื้นที่ที่อยู่ท้ายน้ำกลับได้น้ำไม่เพียงพอในการทำเกษตรกรรม ทำให้ในปัจจุบันเกษตรกรได้รวมกลุ่มกันในการแก้ไขปัญหาในภาวะที่ขาดแคลนน้ำในการทำเกษตรกรรม โดยการปลูกพืชที่ทนแล้งในช่วงฤดูแล้งแทนการปลูกข้าว เช่น ปลูกพริก หอม เป็นต้น นอกจากนั้นยังทำการขุดฝัगत่อเพื่อส่งน้ำไปยังพื้นที่ที่อยู่ท้ายน้ำ ขุดคลองไว้ในพื้นที่เกษตรกรรมของตนเอง และมีการขุดบ่อบาดาลขึ้นมาใช้สำหรับพื้นที่ที่อยู่ท้ายน้ำ

ดังนั้นถ้ามีการปรับปรุงสภาพการใช้น้ำเพื่อการเกษตรให้มีประสิทธิภาพดีขึ้นน่าทำให้ชาวบ้านสามารถทำการเพาะปลูกได้เพิ่มขึ้น ฉะนั้นผู้วิจัยจึงมีความสนใจที่จะทำการศึกษาดังกล่าวถึงการใช้น้ำของเกษตรกรบ้านหนองผ้าขาวสำหรับการเกษตรกรรม อุปสรรคในการใช้น้ำเพื่อการเกษตรเพื่อนำมาเป็นข้อมูลพื้นฐานสำหรับจัดรูปแบบที่เหมาะสมในการจัดการทรัพยากรน้ำเพื่อการเกษตรของบ้านหนองผ้าขาว ตำบลน้ำดิบ อำเภอป่าซาง จังหวัดลำพูน ให้แก่เกษตรกรเพื่อนำมาใช้ในการทำการเกษตรกรรม ได้อย่างพอเพียงและทั่วถึงตลอดทั้งปี

1.2 วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาการใช้ทรัพยากรน้ำเพื่อการเกษตรในปัจจุบันของเกษตรกรบ้านหนองผ้าขาว ตำบลน้ำดิบ อำเภอป่าซาง จังหวัดลำพูน
2. เพื่อศึกษาปัญหาอุปสรรคในการแก้ไขปัญหาของการใช้ทรัพยากรน้ำของเกษตรกรบ้านหนองผ้าขาว ตำบลน้ำดิบ อำเภอป่าซาง จังหวัดลำพูน

3. เพื่อศึกษารูปแบบที่เหมาะสมในการจัดการทรัพยากรน้ำเพื่อการเกษตรของเกษตรกร บ้านหนองผ้าขาว ตำบลน้ำดิบ อำเภอป่าซาง จังหวัดลำพูน

1.3 นิยามศัพท์เฉพาะ (Operational definition)

การจัดการทรัพยากรน้ำเพื่อการเกษตร หมายถึง วิธีการ การวางแผน อุปสรรคในการจัดการน้ำ และการแก้ปัญหาการจัดการน้ำเพื่อการเกษตรให้กับเกษตรกรในบ้านหนองผ้าขาว ตำบลน้ำดิบ อำเภอป่าซาง จังหวัดลำพูน

รูปแบบการจัดการทรัพยากรน้ำเพื่อการเกษตรที่เหมาะสม หมายถึง ลักษณะและวิธีการการจัดการน้ำเพื่อการเกษตรให้กับเกษตรกรอย่างมีประสิทธิภาพ

รูปแบบการเกษตร หมายถึง ประเภทของพืชที่เกษตรกรทำการเพาะปลูก โดยใช้วิธีแรงงานตามชนิดของพืชที่ปลูกในรอบปีการเพาะปลูก

1.4 ขอบเขตของการวิจัย

ในการศึกษาจะทำการศึกษาเชิงสำรวจ โดยการเก็บข้อมูลจากการสัมภาษณ์เกษตรกรที่ทำการปลูกพืชในช่วงฤดูกาลเพาะปลูกปี 2550/2551 และมีพื้นที่การเกษตรอยู่ในเขตบริการการจัดการน้ำของแม่น้ำปิง ซึ่งเป็นพื้นที่ 3,500 ไร่ ของบ้านหนองผ้าขาว ตำบลน้ำดิบ อำเภอป่าซาง จังหวัดลำพูน

ขอบเขตพื้นที่

การศึกษาอยู่ในเขตพื้นที่บริการของกลุ่มแม่น้ำปิงของบ้านหนองผ้าขาว สำหรับพื้นที่ที่ใช้ในการศึกษาคั้งนี้คือ พื้นที่ที่อยู่ในเขตบ้านหนองผ้าขาว ตำบลน้ำดิบ อำเภอป่าซาง จังหวัดลำพูน มีพื้นที่ประมาณ 3,500 ไร่ โดยมี ทิศเหนือติดต่อกับ บ้านท่าไม้ อำเภอป่าซาง

ทิศใต้ติดต่อกับ บ้านป่ารกฟ้า อำเภอป่าซาง

ทิศตะวันออกติดต่อกับ บ้านห้วยลือ อำเภอป่าซาง

ทิศตะวันตกติดต่อกับ บ้านคอยหล่อ กิ่งอำเภอคอยหล่อ

ขอบเขตเนื้อหา

1. การใช้น้ำเพื่อการเกษตรของเกษตรกร

- ความต้องการใช้น้ำเพื่อการเกษตรของเกษตรกรในรอบปีการเพาะปลูก
- ปริมาณน้ำ (ฝน/บ่อ/ชลประทาน) ที่เกษตรกรได้รับเพื่อใช้ในการเกษตรในรอบปีการเพาะปลูก

2. รูปแบบการเกษตร
 - พื้นที่ถือครอง
 - ระยะทางระหว่างคลองน้ำหรืออ่างเก็บน้ำถึงพื้นที่ทำการเกษตรกรรม
 - การส่งเสริมทางการเกษตร
3. อุปสรรคในการใช้น้ำเพื่อการเกษตร
4. ความเข้มแข็งของชุมชน
 - การรวมกลุ่ม
 - การมีส่วนร่วม

เพื่อนำมาเป็นข้อมูลพื้นฐานในการวิเคราะห์ศักยภาพในการจัดการทรัพยากรน้ำของชาวบ้าน และเสนอแนะรูปแบบการจัดการทรัพยากรน้ำอย่างเหมาะสม โดยชาวบ้านในพื้นที่เป็นผู้จัดการทรัพยากรที่มีอยู่ด้วยตนเองได้อย่างมีประสิทธิภาพ

1.5 กรอบแนวคิดในการศึกษา

ได้นำแนวคิดเกี่ยวกับความเข้มแข็งของชุมชนและแนวทางการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม มาประยุกต์ในการพัฒนาเป็นกรอบแนวคิดนี้

กรอบแนวคิดในการศึกษา

